

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

**Стан, проблеми та перспективи розвитку туризму на
природоохоронних територіях (приклад Шацького національного
природного парку)**

за спеціальністю: 242 Туризм

галузі знань: 24 Сфера обслуговування

за освітньо-професійною програмою: Туризм

на здобуття освітнього ступеню: Бакалавра

Кваліфікаційна робота бакалавра
студентки денного відділення
IV курсу
Клушиної Дарини Сергіївни

Науковий керівник:
к.геогр.н., асист. Довгань Н.С.

КИЇВ – 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП*.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ.	8
1.1. Поняття і класифікація природоохоронних територій	8
1.2. Специфіка туризму на природоохоронних територіях в Україні...	12
1.3. Міжнародний досвід розвитку туризму в заповідних зонах.....	17
1.4. Методика дослідження розвитку туризму на природо- охоронних територіях.....	20
Висновки до 1 розділу	21
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ШАЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ	23
2.1. Історія та основні етапи створення Шацького національного природного парку.....	23
2.2. Аналіз поточного стану туристичної інфраструктури та послуг.....	26
2.3. Проблеми та виклики, що впливають на розвиток туризму на території парку	30

Висновки до 2 розділу	33
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ НА ПРИКЛАДІ ШАЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	34
3.1. Можливості та перспективи для розвитку екотуризму.....	35
3.2. Пропозиції щодо покращення інфраструктури та розширення туристичних послуг	38
3.3. Впровадження кращих практик з урахуванням світового досвіду та національних особливостей	41
Висновки до 3 розділу	43
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ПЗФ — природно-заповідний фонд

НПП — національний природний парк

ПОТ — природоохоронні території

ВСТУП

Вплив людини на природу є однією з ключових проблем сучасності. Антропогенна діяльність часто призводить до незворотних змін навколишнього середовища, тому глобальне потепління є одним з найсерйозніших викликів сьогодення. Забруднення води, повітря та ґрунтів, активне використання невідновлюваних корисних копалин, нераціональне використання та природних ресурсів, а також інші види антропогенного навантаження досягли критичного рівня.

Негативні наслідки діяльності людини відчутні також на території України. Ускладнює загальну ситуацію війна, розпочата росією у 2014 році. Це призвело до знищення та замінування тисячі гектарів територій України. Більшість цих земель найближчими десятиліттями не можуть бути використані для ведення сільськогосподарської, природоохоронної, туристичної та іншої діяльності.

Для збереження екологічного балансу, регіональної флори та фауни, унікальних природних пам'яток по всьому світу створюються природоохоронні території. Також вони виконують економічну та соціальну функції. Науковці працюють над дослідженням та впровадженням заходів щодо збереження природи, зокрема на природоохоронних територіях.

В Україні природоохоронні території створені задля охорони природних ландшафтів від надмірних антропогенних змін. На території природно-заповідних фондів є можливість організувати туристично-рекреаційну діяльність, а саме екотуризм.

Екологічний туризм – це пізнавальний і відпочинковий вид туризму, який базується на природних територіях, які практично не змінені людиною. Екотуризм передбачає заняття різними формами активної

рекреації з використанням природних ландшафтів без шкоди навколишньому середовищу.

Щороку все більше людей цікавляться напрямком екологічного туризму, адже питання збереження природи стає як ніколи актуальним. Тому розвиток цього виду туризму має стати пріоритетною галуззю для тих країн, які мають відповідні природно-географічні ресурси.

Територію України покриває безліч унікальних природних об'єктів, які стали основою для створення заповідників, заказників, національних парків.

Одним з головних природно-заповідних фондів у Волинській області є Шацький національний природний парк. Його територія має особливу систему комплексів боліт, озер, лісів. Поєднання природних ресурсів, м'якого клімату, великої кількості озер на території національного парку дало змогу створити комфортні умови для розвитку туристично-рекреаційної діяльності, а саме для екотуризму.

Розвиток екотуризму на природоохоронних територіях, таких як Шацький національний природний парк, може стати важливим кроком до сталого розвитку та збереження природної спадщини країни. Тому **питання вивчення проблем та перспектив розвитку туристичної діяльності на природоохоронній території є актуальним.**

Метою дослідження є аналіз природоохоронних територій, як основи туристсько-рекреаційного використання, визначення перспектив розвитку природно-заповідного фонду Волині.

Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

1. Дослідити поняття природоохоронних територій.
2. Вивчити специфіку туризму на природоохоронних територіях в Україні та світі
3. Проаналізувати туристично-рекреаційний потенціал Шацького НПП.
4. Визначити проблеми та перспективи НПП.

5. Окреслити світовий досвід розвитку екотуризму в національних парках та визначити, які практики можуть бути корисними для України.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є природоохоронні території України, а саме Шацький національний природний парк.

Предметом дослідження є стан, проблеми та перспективи розвитку туризму на природоохоронних територіях, на прикладі Шацького національного природного парку.

Теоретичною основою роботи є наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців: В.І. Гетьмана, О.В. Мілінчук, О.В. Міщенко, А.Я. Чумак, Л.М. Черчик та інші.

У роботі використано наступні наукові методи дослідження: порівняльний аналіз, узагальнення, критичного аналізу, абстрагування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у проведеній комплексній оцінці туризму на території Шацького національного природного парку та його подальших можливостей та перспектив.

Практичне значення дослідження полягає у презентації нових шляхів розвитку туризму в межах природоохоронних територій України та впровадження закордонних практик у роботу Шацького національного природного парку.

Структура дипломної роботи складається з вступу, трьох розділів, висновку (50 сторінок) списку використаних джерел (29 джерел).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ

1.1. Поняття і класифікація природоохоронних територій.

Кількість населення на Землі швидко зростає, відповідно зростає вплив урбанізації на природу. Природоохоронні території є важливим ресурсом для підтримки та розвитку навколишнього середовища будь-якої країни. Вони забезпечують збереження національного природного та культурного надбань, підвищують престиж країни для майбутньої співпраці з міжнародними партнерами, стають об'єктом цікавості для внутрішніх та зовнішніх туристів.

Конвенція про біорізноманіття трактує поняття «природоохоронну територію» як географічно виділену ділянку землі, на якій здійснюється регулювання та використання природних ресурсів для досягнення конкретних природоохоронних цілей.

IV Світовий Конгрес національних парків та природоохоронних територій регламентує наступне визначення: “природоохоронна територія – це ділянка землі або моря, спеціально призначена для збереження біорізноманіття, природних і пов'язаних з ними культурних ресурсів, природоохоронний режим на якій забезпечується законодавчими чи іншими ефективними засобами” [18].

Згідно Закону України, природно-заповідний фонд (ПЗФ) України – це ділянки суші і водного простору, природні комплекси яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність. Він охороняється як надбання державного значення, щодо якого встановлюється особливий режим охорони задля збереження природної

різноманітності, фонового моніторингу, підтримання екологічного балансу[11].

До природоохоронних територій відносять національні парки, заповідники, заказники, пам'ятки природи та інші. На кожній з них присутній рівень захисту, який може відрізнятися, залежно від статусу, який встановлюється національними законами та міжнародними договорами.

У світі існує понад 1300 категорій природоохоронних територій, які виокремлені відповідно до законів кожної з країн. Варіативність підходів до категоризації таких територій не дозволяє здійснити уніфіковане порівняння їх на міжнародному рівні. Тому у 1978 році Міжнародний союз охорони природи (IUCN) представив універсальну міжнародну класифікацію природоохоронних територій [15].

Класифікація ПОТ створена, аби сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття усього світу. МСОП впровадив категоризацію систем догляду за об'єктами ПЗФ для загального визначення, архівації для потреб при класифікації охоронюваних територій.

МСОП виділяє 6 основних територій ПЗФ [6]:

Категорія Ia — Природний заповідник суворого режиму. Ці території суворо охороняються з метою збереження біорізноманіття, а також геологічних та геоморфологічних особливостей. Відвідування та вплив людей обмежений.

Категорія Ib — Територія дикої природи. Це великі незмінні або злегка змінені території, які зберігають свій природний характер, без постійного або значного людського проживання, які охороняються і управляються для збереження їх природного стану.

Категорія II — Національний парк. Це великі природні або близькі до природних території, які захищають масштабні екологічні процеси з

характерними видами та екосистемами. Тут є можливість для впровадження туристичної, рекреаційної, освітньої та наукової діяльності.

Категорія III — Пам'ятка природи чи природний об'єкт. Ці території, виділені для захисту конкретної пам'ятки природи, яка може бути рельєфом, морською горою, морською печерою, геологічним об'єктом.

Категорія IV — Заказник. Території створені для захисту певних видів. Більшість з них потребують регулярного активного втручання в екосистему для задоволення потреб конкретних видів.

Категорія V — Охоронний ландшафт/узбережжя. Це території, де взаємодія людей і природи з часом сформувала особливий характер, що має значну екологічну, біологічну, культурну цінність.

Категорія VI — Охоронна зона зі сталим використанням відновлюваних природних ресурсів. На цих територіях зберігаються екосистеми разом із пов'язаними з ними культурними цінностями та традиційними системами управління природними ресурсами.

Згідно Статті 3 Закону про ПЗФ в Україні до природних територій відносять природні заповідники, заказники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища. До штучних — ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Деякі з природних територій можуть мати статус загальнодержавного або місцевого значення.

Природний заповідник – територія, на якій зберігається в природному стані природний комплекс і де заборонено господарську діяльність.

Біосферний заповідник – заповідні території, які мають міжнародне значення. Вони створені з метою збереження типових комплексів флори та фауни у природному середовищі та в подальшому використовуються для екомоніторингу. На території біосферних заповідників реалізують природоохоронні програми державного та міжнародного значення.

Заказник – природна територія, яка створена для збереження, відновлення та відтворення природних комплексів або окремих видів.

Пам'ятки природи – окремі унікальні природні утворення, які мають природоохоронне, наукове, естетичне або пізнавальне значення. Це території на яких проживають рідкісні види флори та фауни, а також деякі лісові масиви, унікальні водойми, скелі, печери тощо.

«Національний природний парк – територія, яка виключена з експлуатації людиною, має особливу цінність і може використовуватися для відпочинку людини» [3].

НПП належить до природно-заповідного фонду України, має власну адміністрацію, є юридичною особою. До складу НПП входять ділянки землі та водного простору з усіма природними ресурсами та об'єктами, що надаються йому у постійне користування та землі без вилучення їх у власників та землекористувачів. Рішення про організацію НПП приймається Указом Президента України.

Території НПП займають велику площу і розташовані в мальовничій місцевості. До найвідоміших національних парків України входять: “Шацький”, “Верховинський”, «Святі гори», “Бойківщина”, “Білоозерський”.

У Законі України "Про Основні засади державної екологічної політики України на період до 2030 року" визначено, що на період затвердження Закону (2019 рік) до складу природно-заповідного фонду України входило понад 8200 територій та об'єктів площею близько 4 мільйона гектарів [10].

1.2. Специфіка туризму на природоохоронних територіях в Україні.

Для забезпечення високого рівня якості життя населення України, для створення якісних умов для діяльності сьогодишнього та майбутнього поколінь Програмою розвитку ООН була розроблена Стратегія сталого

розвитку України до 2030 року. Одним з пунктів є питання економічного зростання шляхом застосування моделей “зеленої економіки”[24].

У цілях Програми є пункт про збереження наземних і морських екосистем та сприяння збалансованому використанню їхніх ресурсів. Тому впровадження туристичної діяльності на ПОТ України повинно створюватися на масштабуватися, враховуючи ті запити та потреби, які сприятимуть збалансованому та сталому використанні екосистемних послуг і біорізноманіття.

В Україні сумарно нараховується 11 основних категорій природоохоронних територій і об’єктів загальнодержавного та місцевого значення. З них найбільша частка належить заказникам, пам’яткам природи та заповідним урочищам. Території та об’єкти природно-заповідного фонду використовуються у природоохоронних цілях, в науково-дослідницьких, в оздоровчих та інших рекреаційних цілях та для потреб моніторингу навколишнього середовища [11].

Унікальні природні об’єкти стають базою для створення туристично-рекреаційних ресурсів. Розвиток туризму на природоохоронних територіях сприяє збереженню природи, створює нові робочі місця, об’єднує громаду навколо спільної ідеї та сприяє соціально-економічному розвитку регіону та країни в цілому [13].

Екологічний туризм на рекреаційних територіях природно-заповідного фонду України ґрунтується на таких ключових принципах [7]:

- Зменшення негативного впливу від відвідування туристів на природне середовище та його складові частини.
- Гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури.

- Пізнавальне використання природного розмаїття (біотичного, ландшафтного, пейзажного) і гуманістичного ресурсного потенціалу рекреаційних територій.
- Соціальна злагода з місцевими моральними нормами, звичками і традиціями місцевого населення, територіальними громадами та органами самоврядування.
- Економічні вигоди та переваги для регіонального розвитку природних територій.
- Забезпечення тривалого збереження природних та історико-культурних ресурсів рекреаційних ландшафтів[5]

У таблиці 1 наведено види ПЗФ України та можливості реалізації туристичної діяльності на їхніх територіях, вказані у Законі України “Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року [11].

Таблиця 1.

Характеристика видів природно-заповідного фонду та можливість реалізації туристично-рекреаційної діяльності у їх межах

Вид ПЗФ	Характеристика	Приклади	Можливість провадження туристично-рекреаційної діяльності
1. Природні заповідники (стаття 15, 4)	Природні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, утворені з метою збереження у природному стані найбільш типових або унікальних природних комплексів.	Канівський природний заповідник, Казантипський природний заповідник, Природний заповідник «Розточчя».	Не визначено.

2. Біосферні заповідники (стаття 17, 4)	Природні, науково-дослідні установи, створені задля збереження природних комплексів біосфери у природному стані.	“Асканія-Нова”, Чорноморський біосферний заповідник, Дунайський біосферний заповідник	Рекреаційна діяльність дозволена у зоні антропогенних ландшафтів.
3. Національний природний парк (стаття 20, 4)	Природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, створені з метою збереження, відтворення та ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, історичну, культурну, освітню цінність.	НПП “Черемоський”, НПП “Джарилгач”, НПП “Шацький”.	Рекреаційна діяльність дозволена відповідно до зонування. В зоні регульованої рекреації дозволений короткочасний відпочинок, оздоровлення. У зоні стаціонарної рекреації дозволена побудова готелів, мотелів, кемпінгів. На території заборонена господарська діяльність, яка може шкідливо вплинути на стан природних комплексів НПП.
4. Регіональні ландшафтні парки (стаття 23, 4)	Природоохоронні, рекреаційні установи місцевого чи регіонального значення. Створені задля збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також для створення умов для організованого відпочинку.	РЛП «Ізюмська Лука», РЛП “Пташиний рай”, РЛП «Гранітно-степове Побужжя».	Є умови для проведення туристичної діяльності, відпочинку в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів.
5. Заказники (стаття 25, 4)	Природні території та акваторії, створені задля збереження та відтворення природних комплексів чи їх складових.	“Болото Біле”, “Діброва”, “Дубина”.	Не визначено.

6. Пам'ятки природи (стаття 27, 4)	Унікальні природні утворення, які мають особливе природоохоронне і естетичне значення та створені з метою їх збереження у природному стані.	Буцький каньйон, Урицькі скелі, Озеро Синевир.	Не визначено.
7. Заповідні урочища (стаття 29, 4)	Лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, які мають важливе природоохоронне значення. Створені з метою їх збереження у природному середовищі.	ЗУ "Ялина", ЗУ "Сосновий гай", ЗУ "Красне".	Не визначено.
8. Ботанічні сади (стаття 31, 4)	Науково-дослідні природоохоронні установи. Мета їхньої діяльності - створення та поповнення ботанічних колекцій, ведення науково-просвітньої діяльності.	Національний ботанічний сад імені Миколи Гришка, Донецький НАН України, Криворізький ботанічний сад	Рекреаційна діяльність відповідно до зон територій. Експозиційна частина дозволяє відвідування в порядку, встановленим адміністрацією ботанічного саду.
9. Дендрологічні парки (стаття 33, 4)	Науково-дослідні природоохоронні території, які створені для збереження та подальшого вивчення різноманітних видів флори у спеціально створених умовах для найбільш вигідного наукового, пізнавального та культурного використання.	"Софіївка", "Олександрія".	Рекреаційна діяльність дозволена відповідно до зонування території.
10. Зоологічні парки (стаття 35, 4)	Природоохоронні культурно-освітні та науково-дослідні установи. Створені задля організації екологічної науково-освітньої роботи, збереження генофонду місцевих, екзотичних та рідкісних тварин, вивчення дикої фауни, розробка наукових основ для її розведення в умовах неволі.	Миколаївський зоопарк, Черкаський зоопарк, Подільський зоопарк.	Рекреаційна діяльність дозволена відповідно до зонування.

11. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (стаття 37, 4)	Природоохоронні рекреаційні установи, метою яких є охорона цінних зразків паркового будівництва, їх використання в естетичних, виховних, наукових цілях.	Шарівський парк, Наталіївський парк, Краснокутський дендропарк.	На території дозволено проведення екскурсій та масовий відпочинок населення.
--	--	---	--

Отож, згідно даних таблиці, біосферні заповідники, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки можуть використовуватися для впровадження туристичної діяльності. Додатково умови для ведення рекреаційної діяльності можуть бути у ботанічних садах, дендропарках, зоопарках та пам'ятках садово-паркового мистецтва.

Природно-заповідні території, які використовуються для рекреації стають компромісом між збереженням природних ресурсів та ландшафтів і потребами туристів в локаціях для активного відпочинку. Ця суперечність найкраще вирішується шляхом використання національних природних і регіональних парках. Вони найбільш соціально-корисні, а також вигідні для заповідних територій і стають ідеальним місцем для розвитку екологічного туризму.

Екологічний туризм є одним з найбільш чистих та екологічним видом природокористування. У такому випадку освітня функція ПОТ, а саме національних парків може бути пов'язана з процесом навчання або ознайомлення з навколишнім середовищем. Різниця першого типу пізнання від другого полягає в тому, що освітньо-навчальний процес надає цільову та тематичну інформацію про різні елементи екосистеми, а процес ознайомлення передбачає непрофесійне спостереження за природою.

Також туризм у заповідних територіях є надзвичайно важливою можливістю просвітити відвідувачів та туристичних операторів про цінності та велике значення біорізноманіття у регіоні чи країні[1]. Екотуризм на території ПЗФ передбачає наступні форми діяльності [4]:

- екскурсії маркованими екологічними стежками;
- піший спортивно-оздоровчий туризм;
- велосипедний екотуризм;
- кінний екотуризм;
- водний екотуризм (спуски гірськими річками на човнах чи байдарках, катання на катамаранах, сап-дошках);
- спелеологічний екотуризм;
- підводне плавання;
- скелелазіння.

Відпочинок на території ПЗФ побудований таким чином, аби мінімізувати негативний вплив діяльності людини на природу та її компоненти, ознайомлюватися зі звичками та традиціями громад, на території яких розташовані ПЗФ, гармонійно поєднувати природне середовище та туристично-рекреаційну інфраструктуру, гарантувати довготривале збереження природних та культурних ресурсів рекреаційних ПЗТ.

За даними Державної служби статистики України тисячі українців щороку відвідують об'єкти ПЗФ з метою відпочинку та рекреації [6].

1.3. Міжнародний досвід розвитку туризму в заповідних зонах.

Природоохоронні території є основною глобальною стратегією для збереження природи, тому важливо знати міжнародний досвід та практики, які сприяють ефективному управлінню та використанню цих територій.

Міжнародний досвід показує, що ПОТ найчастіше використовуються як інструмент розвитку екотуризму. Така система сприяє економічному розвитку регіону, а також збереженню природи в цілому.

Популяризація екотуризму в деяких країнах досягла значного успіху. Наприклад туризм в Коста-Риці, який в основному базується саме на цьому виді туризму генерує більше мільярда доларів на рік. Але екотуризм не є

панацеєю для отримання фінансування для ПОТ і доволі часто розвивати цю сферу може бути складно.

Парк Піренеї, відомий також як Піренейський національний парк, знаходиться на кордоні між Францією та Іспанією. Його територія розташована в центральній частині Піренейських гір, що пролягають через обидві країни. Парк є домом для багатого різноманіття флори і фауни, включаючи рідкісні види, такі як піренейський сарна та грифон. Вражаючі гірські пейзажі, включаючи високогірні озера, льодовики та водоспади, створюють захоплюючий вид. На території парку можна знайти стародавні села, монастирі та археологічні пам'ятки, які свідчать про багатовікову історію регіону. Парк пропонує різноманітні можливості для активного відпочинку, включаючи пішохідні маршрути, скелелазіння, катання на лижах взимку та інші види спорту.

Проте щорічне збільшення кількості туристів негативно впливає на чутливі екосистеми парку, викликаючи ерозію та забруднення. Існують проблеми з забезпеченням належної інфраструктури для відвідувачів, особливо у віддалених районах парку. Також місцеві громади іноді стикаються з конфліктами через обмеження на використання природних ресурсів, які накладаються для захисту екосистем парку.

Національний парк Серенгеті розташований в Танзанії між плато Нгоро-Нгоро та озером Вікторія. На півночі парк межує з кенійським заповідником Масаї-Мара, який є продовженням. Парк відомий своїми нескінченними рівнинами та різноманітними ландшафтами: луки, савани. На сході парку височіє вулкан Кіліманджаро - найвища точка Африки. Парк Серенгеті є однією з найвідоміших заповідних зон в Африці. Щороку його відвідує понад мільйон туристів, що створює значний потік доходів для країни. Успіх Серенгеті ґрунтується на унікальному екотуризмі, який включає сафари, спостереження за міграцією гну та інших диких тварин.

Туризм забезпечує робочі місця для місцевих жителів та значні надходження в економіку. Частина доходів від туризму йде на підтримку природоохоронних заходів та захист біорізноманіття. Підтримка місцевих громад, які беруть участь у туризмі, покращує їхні життєві стандарти та сприяє збереженню культурних традицій.

Національний парк Серенгеті володіє достатніми людськими і фінансовими ресурсами для ефективного управління. Проте, з розширенням діяльності та появою нових викликів, збереження наявних ресурсів може стати потенційним обмеженням у майбутньому. Серед головних проблем управління парком: браконьєрство, надмірний туризм, лісові пожежі та нестача адекватних можливостей для моніторингу ресурсів.

Територія Всесвітньої спадщини Австралії «Вологі тропіки» наразі нараховує понад 200 комерційних операторів, які використовують близько 200 визначених місць відвідування в межах Wildlife Health Australia (організація, яка підтримує національну програму спостереження за дикою природою та збереженням місцевих видів). Природоохоронні об'єкти щороку відвідує понад 4 мільйони відвідувачів на рік. Дослідження, проведене в 1997 році, показало, що туризм у ВНА безпосередньо приніс регіональній економіці понад 170 мільйонів австралійських доларів і тому підтримується агентством, яке відповідає за управління цією територією [2]. Отримані прибутки сприяють економічному розвитку регіону, а також спрямовуються на заходи охорони місцевої флори та фауни.

Успішний міжнародний досвід також включає волонтерський туризм наПОТ, де туристи беруть участь у проектах, які спрямовані на збереження та вивчення місцевої флори та фауни, наприклад як спостереження за птахами, догляд за пораненими звірами, очищення природних територій.

У Кенії багато волонтерських проектів спрямовані на спостереження за птахами. Туристи допомагають в обліку популяцій, що дозволяє

дослідникам збирати дані про міграційні шляхи та зміни чисельності видів. Наприклад, в заповіднику Масай Мара волонтери беруть участь у проектах з охорони біорізноманіття, спрямованих на захист рідкісних і зникаючих видів птахів.

В Австралії, особливо після частих лісових пожеж, волонтери приїжджають, щоб допомогти в догляді за пораненими коалами та кенгуру. Вони беруть участь у годуванні, лікуванні та реабілітації тварин. Це не тільки допомагає місцевій фауні, але й надає туристам можливість безпосередньо взаємодіяти з природою та дізнатися більше про проблеми збереження.

В Коста-Риці волонтерські програми зосереджені на охороні морських черепах. Туристи допомагають очищати пляжі, щоб черепахи могли безпечно відкладати яйця, а також беруть участь у патрулюванні берегів, щоб захистити кладки від браконьєрів. Такі заходи значно збільшують шанси на виживання новонароджених черепах.

Міжнародний досвід показує, що правильне планування та управління туризмом у заповідних зонах може приносити значні економічні, екологічні та соціальні вигоди, сприяючи сталому розвитку регіонів та збереженню природних ресурсів.

1.4 Методика дослідження розвитку туризму на природоохоронних територіях

Дослідження розвитку туризму на природоохоронних територіях вимагає міждисциплінарного підходу, що включає аналіз екологічних, соціальних, економічних та управлінських аспектів. Методика дослідження повинна бути всебічною та систематичною, щоб отримати надійні дані для прийняття обґрунтованих рішень.

Під час роботи над вивченням стану та перспектив розвитку туризму на ПОТ застосовуватимуться такі методи дослідження: порівняльний аналіз, узагальнення, критичного аналізу, абстрагування.

Порівняльний метод дозволяє виявити сильні та слабкі сторони в управлінні національним парком, а також визначити найкращі практики, які можуть бути впроваджені. Наприклад, порівняння з національними парками Канади чи Німеччини може вказати на успішні підходи до збереження природи та розвитку екотуризму, які можуть бути адаптовані для Шацького НПП.

Метод критичного аналізу допомагає виявити недоліки в існуючих практиках та політиках управління парком. Наприклад, оцінка екологічних впливів туристичної діяльності, аналіз ефективності заходів з охорони природи, вивчення соціально-економічного впливу туризму на місцеві громади. Це сприяє розробці обґрунтованих рекомендацій для покращення управління парком.

Метод абстрагування дозволяє сконцентруватися на ключових аспектах і процесах, що мають вирішальний вплив на стан та розвиток туризму в Шацькому НПП. Це може включати виділення головних екологічних чинників, які впливають на біорізноманіття, або визначення основних соціальних та економічних аспектів, які сприяють залученню туристів. Таке узагальнене розуміння допомагає формувати стратегії розвитку, які враховують як охорону природи, так і потреби туристів.

Висновки до Розділу 1

Зростання населення та урбанізація на Землі призводять до збільшення тиску на природні екосистеми, що підкреслює важливість ПОТ у збереженні біорізноманіття та культурних цінностей кожної країни. Національні парки, заповідники та інші природоохоронні зони відіграють критичну роль у забезпеченні сталого розвитку, сприяючи відпочинку,

науці, освіті та економіці. Міжнародні конвенції та класифікації, такі як ті, що визначені Міжнародним союзом охорони природи, сприяють стандартизації та удосконаленню управління цими територіями. Україна активно розвиває свій природоохоронний фонд, забезпечуючи захист природних багатств через створення та підтримку різноманітних форм ПОТ. Важливо продовжувати роботу з підтримки цих територій, щоб забезпечити їхню довгострокову стійкість та важливість для майбутніх поколінь.

В Україні існують різноманітні природоохоронні території, які відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття та екосистем. Програма розвитку ООН до 2030 року включає в себе стратегію сталого розвитку України, зокрема сприяння економічному зростанню через впровадження “зелених” економічних моделей. Розвиток туризму на природоохоронних територіях сприяє збереженню природи, залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та загальному соціально-економічному розвитку регіонів.

Міжнародний досвід свідчить, що належне планування та керування туризмом у природно-заповідних зонах може приносити значні економічні, екологічні та соціальні користі, сприяючи сталому розвитку регіонів і збереженню природних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В ШАЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

2.1. Історія створення та основні етапи розвитку Шацького національного природного парку.

Волинська область розташована в зоні Північно-Західного Полісся, територія якої відома своїми унікальними екосистемами та ландшафтами. Цей лісистий і зволожений регіон включає численні озера, річки та болота, а також має значну етнографічну та культурно-історичну цінність. На території області є три національні парки та один заповідник. Найвідомішим серед них є Шацький національний парк (Шацькі озера), який щорічно приваблює велику кількість туристів з України та з-за кордону.

Шацький національний природний парк був створений одним із перших за часів незалежності України. В першу чергу він унікальний найбільшою в державі групою озер, які утворюють єдиний природний комплекс на території Західного Полісся із типовими для нього екосистемами, власним гідрологічним режимом, локальним рослинним і тваринним світом.

Шацький НПП розташований у північно-західній частині Волинської області, на території Шацького адміністративного району. Протяжність парку з півночі на південь – 18 км, зі заходу на схід – 29 км. Загальна площа становить становить 48977 га. На території парку проходить головний Європейський водорозділ, який розділяє басейни р. Прип'ять і р. Західний Буг [27].

На території парку розташовано 24 озера, тому одним із головних цілей існування парку сьогодні є збереження, а також відновлення озерних екосистем [22].

Великі лісові масиви, болота сприяли відновленню чисельності звірів, які були знищені за часів Першої світової, а також громадянської воєн. У 1936 році Й. Костирко запропонував створити на території Шацького урочища «Князь-Багон» резерват для охорони мігруючого лося, але розпочалася Друга світова війна, тому ідею створення заповідної зони довелося відкласти на невизначений термін [28].

Уже наприкінці 60-х років озеро Пісочне, яке є одним зі складових усього комплексу Шацьких озер, було обрано місцем створення географічно-біологічного стаціонару Львівського державного університету. Ліси та болота, які прилягали до озера стали місцем для організації та проведення практики із зоології, ботаніки, ґрунтознавства, геоморфології.

На початку 1972 року для Кабінету міністрів України було підготовлено лист, в якому пояснювалася доцільність створення озерного заповідника чи природного парку на території поширення Шацьких озер та прилеглих лісів та боліт.

Офіційно Шацький національний природний парк був створений Постановою Ради Міністрів УРСР від 28 грудня 1983 р.. Тоді його площа становила 32515 га. Основна ідея заснування природоохоронної території — збереження унікальних природних комплексів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, еколого-освітню та естетичну цінність.

Свою роботу Шацький НПП розпочав у квітні 1984 року. Указом Президента України від 16 серпня 1999 р. площу парку, як одну з ключових природних екосистем національної екомережі природоохоронних територій Західнополіського регіону України, було збільшено до 48977 га. До території було додатково включено іхтіологічний заказник «Соминець»

(46,0 га), лісові заказники місцевого значення “Рошанський” (14,6 га) та “Ялиник” (83,0 га), ботанічний заказник загальнодержавного значення “Втенський” (130,0 га) і 4 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення, а також інші господарські лісові масиви.

За роки існування та роботи Шацький НПП здобув визнання на національному та міжнародному рівнях. У 1995 році водно-болотні угіддя пару віднесені до ІВА територій в рамках Рамсарської конвенції, як території, які мають міжнародне значення як середовище існування водоплавних птахів. На території НПП у період весняно-осінніх міграцій нараховують близько 80 тисяч водоплавних птахів.

У 2002 році рішенням 17-ї сесії Бюро координаційного Комітету ЮНЕСКО МАБ НПП у Волинській області було надано статус біосферного резервату “Шацький”. А вже у 2012 році на території парку було створено міжнародний трilaterальний біосферний резерват “Західне Полісся”. До його складу увійшли: біосферні резервати “Шацький” (Україна), “Західне Полісся” (Польща) та “Прибузьке Полісся” (Білорусь). Транскордонний резерват мав слугувати як одним з головних об'єктів збереження біорізноманіття у межах Полісся, а також в межах Центральної та Східної Європи.

Сукупність численних озер з лісовими масивами, часта зміна ландшафтів і своєрідний Поліський колорит, різноманітність рослинних угруповань і їх висока естетичність сприяли широкому розвитку рекреації в цьому мальовничому куточку Західного Полісся.

Мережа ПЗТ все повніше охоплює територію країни і тим самим сприяє збереженню її ландшафтного і біологічного різноманіття, а також забезпеченню екологічної рівноваги окремих територій, оздоровленню та екологічному вихованню населення [26].

2.2. Аналіз поточного стану туристичної інфраструктури та послуг.

Волинська область має значні, але не повністю використані туристично-рекреаційні ресурси, які мають потенціал для організації відпочинку, оздоровлення, а також екскурсійної діяльності.

Згідно з “Програмою розвитку туризму та рекреації у Волинській області на 2016-2021 роки”, затвердженою Волинською обласною радою 7 квітня 2016 року (рішення № 4/10), одним із основних напрямів є стимулювання розвитку санаторно-курортного туризму. Програма передбачає проведення бальнеологічних досліджень, підготовку перспективного плану розвитку курорту Шацьк, розробку генеральної схеми розбудови інфраструктури, та підготовку інвестиційних пропозицій для залучення інвестицій у будівництво санаторно-курортних об'єктів. Також Міністерством економічного розвитку і торгівлі України була розроблена державна Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Там окремим пунктом зазначено створення курорту державного значення на території Шацького поозер'я.

Територія парку розділена на функціональні зони згідно з Законом України “Про природно-заповідний фонд”. При цьому враховані ступінь збереження природних комплексів, характер ландшафту, традиційна господарська діяльність, а також стан і цінність рослинного та тваринного світу, культурні та історичні об'єкти [21].

У виділених зонах встановлено різний режим використання та призначення території:

- заповідна зона – призначена для охорони та відновлення природних комплексів. Тут дозволено доглядова вирубка молодняка для формування корінних деревостанів;
- зона регульованої рекреації – призначена для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення, огляду особливо

мальовничих і пам'ятних місць. На цій території дозволено влаштування та відповідне обладнання туристських маршрутів, а також екологічних стежок. Заборонені вирубка лісів, промислове рибальство, мисливство та інша антропогенна діяльність, наслідок якої може негативно вплинути на природні комплекси та об'єкти природоохоронної території;

- зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів;
- господарська зона – призначена для ведення господарської діяльності. На території зони знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку.

Завдяки своїм унікальним ландшафтам та багатству біоресурсів, Шацький національний природний парк є однією з найбільш перспективних зон для розвитку екотуризму серед природоохоронних об'єктів західної України. Зростаючий інтерес до природоохоронних територій вздовж східних кордонів Євросоюзу сприяє активному розвитку цього туристичного напрямку в Європі.

Найбільшу роль у розвитку екотуризму в національних парках відіграє рекреаційна зона. До об'єктів зони регульованої рекреації відноситься група озер – Світязь, Люцимер, Чорне Велике, Кримно, Острів'янське, Пулемецьке, Луки, Перемут, до яких прилягає лісовий масив. Уздовж озер розташовано безліч організованих пляжів, закладів харчування та закладів розміщення та інших об'єктів обслуговування відвідувачів [20].

Вода більшості Шацьких озер дуже м'яка та чиста. У її хімічному складі є гліцерин, бром та інші лікувальні компоненти.

Основними рекреаційними заняттями, де використовуються водні ресурси, є водний туризм, загальнооздоровчий відпочинок (купально-пляжний), риболовля, водолікування [25]. Риболовля дозволена лише на найбільших озерах: Світязь, Велике Чорне, Люцимер.

Важливою складовою частиною рекреаційної зони Шацького НПП є лісові масиви, зокрема рекреаційного призначення. Вони охоплюють майже 50% території парку. Основну площу лісу займає сосна звичайна, тому повітря в парку насичене киснем, має приємний заспокійливий хвойний аромат. Між деревами часто можна зустріти кущі чорниці, а також гриби. Флора парку містить 50 видів рослин та грибів, які занесені до Червоної книги України.

Лісові масиви використовуються для туризму та спорту (кінний, масовий пішохідний туризм, спортивне орієнтування), оздоровчого туризму (пішохідні прогулянки, лижні прогулянки), утилітарного туризму (збір грибів, ягід, лікарських рослин).

До спеціальних рекреаційних ресурсів на території Шацького парку можна віднести лікувальні грязі озера Світязь [25]. На одному з пляжів дно озера вкривають пласти білої глини. Вона містить мінеральні солі та мікроелементи, які необхідні для нашої шкіри, а також має протизапальні та дезінфікуючі властивості. Дана локація користується великою популярністю у відвідувачів.

Рекреаційна діяльність на території Шацького НПП здійснюється відповідно до вимог чинного природоохоронного законодавства, інших нормативно-правових актів та “Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України”, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 22 червня 2009 р. №330 [16].

Рекреаційна діяльність на території парку організовується спеціальними секторами, відділами або підрозділами адміністрації парку, а також іншими підприємствами, установами та організаціями на підставі угод з адміністрацією НПП.

Шацький національний парк має добре розвинену мережу автомобільних доріг, що забезпечує доступ до основних туристичних місць,

таких як озеро Світязь. Однак, деякі ділянки доріг потребують ремонту для покращення комфорту туристів.

У парку та навколо нього розташовано безліч варіантів проживання, від готелів і баз відпочинку до приватних садиб та кемпінгів. Особливо популярні серед туристів є приватні садиби, що пропонують бюджетні та комфортні умови для відпочинку. Сьогодні на заповідній території офіційно зареєстровано 226 садиби сільського зеленого туризму, а також 126 закладів розміщення різних форматів [12]. Кількість неофіційних садиб може бути набагато більшою.

Найбільша концентрація місць для розміщення зосереджена в зоні стаціонарної рекреації біля озер Світязь і Пісочне. Тут функціонує понад 60 баз відпочинку, 6 спортивно-оздоровчих і дитячих таборів, 7 стаціонарів наукових установ, а також санаторій “Лісова пісня” і пансіонат “Шацькі озера”, які мають найбільшу місткість у національному парку, здатні одночасно прийняти 600 і 700 осіб відповідно. Більшість туристичних об'єктів невеликі, розраховані на 30-70 відвідувачів. Агросадиби також відіграють важливу роль у більшості районів області.

Парк пропонує різноманітні екскурсійні програми, які охоплюють природні та культурні об'єкти. Серед них: піші прогулянки, велосипедні маршрути, водні екскурсії на човнах та катамаранах. Туристи мають можливість займатися різними видами активного відпочинку: плавання, риболовля, катання на човнах, водних велосипедах, байдарках та сап-дошках, кінні прогулянки, фотоподорожі.

Територією парку пролягають промарковані екостежки та веломаршрути.

Екологічна стежка “Світязянка” починається від села Світязь. На початку маршруту розміщені інформаційні стенди з описом та картою стежки. Дорога пролягає через ліси, тому підходить і для пішохідних, і для веломандрівок [9].

Еколого-пізнавальна стежка «Лісова пісня» зосереджена на описах природи, які згадує у своїх творах Леся Українка. Стежка з'єднує між собою два озера: Пісочне та Перемут. «Лісова пісня» проходить сосновим лісом, тому дорогою можна побачити різноманітний видовий рослинний склад, збирати ягоди та гриби. Територія екологічної стежки підходить для спостереження за птахами та їхнім співом [8].

2.3. Проблеми та виклики, що впливають на розвиток туризму на території парку.

Національні природні парки України мають можливість збільшити свої доходи шляхом організації туристичних програм на своїх територіях, надаючи відвідувачам різноманітні послуги. Місцеві громади, на території яких розташовані ці парки, володіють значним туристичним потенціалом. Розвиток екотуризму в цих регіонах може стати ключовим напрямом, який сприятиме зростанню економіки.

Ефективне використання екотуристичного потенціалу передбачає грамотне і раціональне планування та управління туристичною діяльністю. Це включає розробку туристичних маршрутів, організацію екскурсій та освітніх програм, а також створення інфраструктури для обслуговування туристів, що підвищить привабливість національних парків для відвідувачів.

Проте у своїй роботі національні парки можуть стикатися з низкою проблем. Різне підпорядкування, відсутність єдиної стратегії розвитку установ парку, низький рівень заробітних плат працівників і відповідно низька мотивація до виконання робочих обов'язків — це ряд типових викликів у розвитку туризму на території НПП.

До проблем також додаємо встановлення відповідних зборів на вході на територію НПП. Це пов'язано із політикою, яка відображає суперечливі

ідеології щодо природоохоронних територій. Низька плата за вхід і користування часто є результатом широкого спектру соціально-політичних факторів. До них належать централізовані процеси розподілу бюджетних коштів; питання справедливості та доступу для всіх; політичне занепокоєння підвищенням плати за парки, що засмучує місцевих виборців; постійне переконання, що суспільство загалом має платити за охоронювані території; тиск з боку природоохоронних груп, щоб уникнути відвідування на низькому рівні; відсутність планування та маркетингу для вищого рівня відвідування; відсутність досліджень відповідних методів визначення обґрунтованої цінової політики; відсутність партнерства між приватними операторами та парковими агентствами; і різні рівні обслуговування відвідувачів та інфраструктури [29].

Вторгнення росії на територію України завдало значної шкоди у діяльності та життя країни. Значних втрат зазнає також туристична сфера. Туризм припинився у центральній, східній та південній частинах України. Замість розвитку внутрішнього туризму сьогодні маємо багатомільйонну міграцію як в межах країни так і за кордон. Тому активно вирішується питання того, як має функціонувати індустрія туризму в Україні в умовах війни.

Сьогодні велика частка природоохоронних територій, які раніше активно використовувалися для збереження екосистем, біологічного фону, для туризму та рекреації, знищено або заміновано внаслідок війни, яку розпочала росія. Серед них біосферні заповідники “Асканія-Нова”, “Чорнобильський” та “Чорноморський”; Український степовий, Луганський природні заповідники та заповідники “Єланецький степ”, “Михайлівська цілина” і “Древлянський”; національні природні парки “Деснянсько-Старогутський”, “Гетьманський”, “Залісся”, “Мезинський”, “Святі Гори”, “Дворічанський”, “Сіверсько-Донецький», “Меотида”, “Приазовський”, “Джарилгацький”, “Олешківські Піски», “Кам’янська

січ”, «Нижньодніпровський», “Азово-Сиваський”, “Голосіївський” та “Великий Луг”. Також обстріли торкнулись територій національного природного парку “Яворівський”, Дунайського біосферного заповідника. Руйнівний вплив також має запровадження 2-кілометрової прикордонної смуги вздовж кордонів. Велика частка цих доріг пролягає саме через природоохоронні території. Нараз оцінити втрати чи нанесені збитки неможливо.

Також більшість національних парків та заповідників на підконтрольній території, які могли б використовуватися для ведення туристичної діяльності, наразі закриті або частково закриті через заборону відвідування лісів. Водночас залишається ризик замінування, тому не менш небезпечним є й відвідування прикордонних територій, які межують з державою-агресором та співагресором — білоруссю.

Шацький національний природний парк межує з кордоном білорусі, тому частина лісової зони зараз заборонена для відвідування.

До проблем, спричинених агресією з боку росії відносимо факт зниження фінансування природоохоронних територій на державному та місцевому рівнях.

Поліція час від часу інформує про правопорушників, які незаконним шляхом прагнуть збагатитися за рахунок ресурсів парку. Незаконний вилов риби, полювання та збір лісових ресурсів значно шкодять екосистемі парку, знижуючи його природну привабливість і біорізноманіття.

Попри те, що за останні кілька років інфраструктура навколо озера Світязь була значно покращена, більшість інших територій потребують значних капіталовкладень задля покращення умов проживання відвідувачів. Сервіс у закладах харчування та закладах розміщення часто може бути низького рівня.

Сьогодні актуальності набуває питання інфраструктури для маломобільних груп населення. Більшість локацій не передбачають безбар'єрний рух.

Робота підприємців національного парку перешкоджає повноцінному та стабільному розвитку парку. Власники готелів, садиб, закладів харчування часто працюють без наявності будь-яких документів та касових апаратів, обходячи сплату податків.

Наразі місцевий бізнес працює лише в активний літній сезон і не готовий вкладатися у розвиток туризму на території парку задля спільної ідеї та сприяння розвитку.

Висновки до Розділу 2

Шацький національний природний парк, розташований у Волинській області України, є відомим природоохоронним об'єктом з значною культурно-історичною та екологічною цінністю. Регіон відзначається унікальними природними комплексами, що включають масиви лісів, озера, річки та болота, що формують різноманітний ландшафт.

Заснування парку в 1983 році стало важливим кроком для збереження біорізноманіття цього регіону. Основним завданням парку є збереження та відновлення природних екосистем, що включають озерні та лісові комплекси. З моменту свого створення Шацький НПП активно працює над захистом водних ресурсів та біорізноманіття, що підтверджується його включенням до міжнародних угідь за Рамсарською конвенцією.

Туристичний потенціал парку посилюється розвитком екотуризму та рекреаційної інфраструктури, що сприяє привабливості регіону для відвідувачів як з України, так і з-за кордону. Особливу увагу слід звернути на наявність різноманітних видів відпочинку, які включають водний туризм, спортивне орієнтування, а також загальнооздоровчі та медичні

процедури на основі місцевих лікувальних ресурсів, наприклад, грязей озера Світязь.

Загалом, Шацький НПП відіграє важливу роль у збереженні природного середовища та сприяє розвитку екотуризму, що робить його значущим об'єктом для екологічного та культурного туризму в Україні.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ НА ПРИКЛАДІ ШАЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

3.1. Можливості та перспективи для розвитку екотуризму.

Відпочинок у зоні природоохоронних територій, а саме в національних парках став важливою частиною рекреації та дозвілля туристів. Попит на екотуризм особливо стрімко розвивається серед міського населення, які прагнуть проводити свій вільний час подалі від шумного та забрудненого міста.

Рекреаційні природно-заповідні території відіграють ключову роль у розвитку туризму, виконуючи компромісну функцію між бажанням туристів насолодитися активним відпочинком і необхідністю збереження природного ландшафту у його первісному вигляді. Ця філософська дилема, яка полягає у балансуванні між збереженням природного розмаїття і його рекреаційним використанням для масового туризму, найкраще вирішується через створення національних природних і регіональних ландшафтних парків. Такий підхід є наразі найбільш соціально корисним і економічно вигідним, оскільки дозволяє зберігати природні ресурси, одночасно задовольняючи потреби суспільства у відпочинку та оздоровленні.

Таким чином, у контексті інтегральної проблеми охорони природи та збереження ландшафтної і біологічної різноманітності важливим завданням є вдосконалення системи природоохоронних територій. Особливу увагу слід приділяти оптимізації мережі національних природних парків, які виконують природоохоронні, еколого-просвітницькі та рекреаційні функції.

Екологічний туризм, який зараз вважається частиною відповідального ведення бізнесу, отримав назву відповідального туризму. Усвідомлення

багатогранності рекреаційно-туристичного використання національних природних парків значною мірою відображає їхню цінність. Це визначає їхню роль у формуванні соціальної свідомості, розвитку національної та регіональної економіки, а також дозволяє комплексно формулювати цілі екологічного туризму. Ці цілі формуються за різними підходами, зокрема соціальним, територіальним, екологічним, правовим і управлінським.

Різноманітність екологічного туризму визначена принципами рекреаційно-туристського використання території національних природних парків. До них відносимо:

– принцип регулювання попиту. Щороку попит на відпочинок в межах ПОТ зростає, хоча й коливається під впливом криз, воєн, платоспроможності туристів, якості наданих послуг, рекреаційно-туристської привабливості територій:

– принцип раціонального природокористування. Він полягає у тому, що існує потреба суспільного використання природоохоронних ландшафтів, за якого природа зберігає здатність до регенерації.

– принцип збалансованого природокористування. Створення туристичного продукту на території ПОТ має здійснюватися відповідно до їхньої місткості та стійкості до рекреаційних навантажень [17].

Відвідування парків і природний туризм є ключовими елементами для підтримки парків і збереження їх біологічної та культурної спадщини. Коли туризм використовується як засіб збереження, він стає важливим інструментом для виконання положень Конвенції про біорізноманіття та інших міжнародних угод щодо захисту біорізноманіття та культурної спадщини. Для досягнення ефективних результатів у збереженні необхідно створити активний діалог між місцевими громадами, туристичною індустрією, органами управління природними ресурсами, науковими колами, урядовими структурами та міжнародними організаціями, які займаються питаннями біологічної та культурної спадщини.

Рекреаційна діяльність на території НПП є прямою інвестицією в економічний розвиток регіону. Тому в контексті розвитку туристичної інфраструктури та матеріально-технічної бази на території ПОТ важливо визначити наступні пріоритети:

- Позначити маршрути проїзду до туристичних об'єктів та закладів розміщення;
- Розвивати мережу кемпінгів;
- Покращувати благоустрій рекреаційних зон та об'єктів туристичних відвідувань;
- Сприяти розвитку велосипедного туризму;
- Забезпечувати безбар'єрність та інклюзивність об'єктів туристичних відвідувань[23].

Велотуризм має великий потенціал на території Шацького національного природного парку, з огляду на його популярність у Європі та стрімке поширення в природно-заповідних зонах різних країн. Хоча в Шацькому національному парку він ще не отримав належного розвитку, його сприятливий мікроклімат, рельєф і багаті природні ландшафти роблять цю територію однією з найперспективніших для розвитку велотуризму. Це може залучити відпочивальників різного віку, від 10 до 70 років, і забезпечити безпечний та комфортний велотуризм завдяки наявній рекреаційній інфраструктурі та місцевим програмам розвитку екологічного туризму. Крім того, планується створення — “Великого туристського велокола”, яке матиме міжнародне значення та зможе залучити туристів з Польщі та Німеччини[14].

Серед найбільш перспективних еколого-пізнавальних маршрутів можна відзначити нові заплановані стежки, які починаються від південно-східних околиць смт Шацьк і пролягають вздовж урочища «Гряди» до північних берегів озера Соминець. Особливий інтерес привертає еколого-пізнавальна стежка під назвою «Гряди», завдовжки 3 км, завдяки близькому

розташуванню туристичних баз і наметового містечка поруч із базами відпочинку. Нова екологічна стежка пролягає між «Світязянкою» та «Лісовою піснею», що дає можливість розробляти майбутній еколого-пізнавальний маршрут, який охоплює озера Пісочне, Перемут, Соминець, Люцимер, Світязь та Пулемецьке [21].

Туризм має сприяти підвищенню якості життя місцевих громад; створювати стимули для підтримки традиційних звичаїв і цінностей корінного населення; охороняти та шанувати святині; і визнавати традиційні знання. Сам процес розвитку туризму може призвести до більш поінформованого громадянства, якщо використовуються процеси участі, які піддаються обговоренню, обговоренню та моніторингу

Забезпечення ефективного та комплексного використання наявних природних та антропогенних ресурсів дозволить вирішити проблеми рекреаційного використання та охорони навколишнього середовища, покращити територіальне розміщення об'єктів зеленого туризму, покращити їх матеріальне забезпечення та забезпечення домогосподарств через використання кластерних закладів та державних і приватних партнерств.

3.2. Пропозиції щодо покращення інфраструктури та розширення туристичних послуг.

Волинська область має всі необхідні умови для активного розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Це зумовлено її вигідним географічним положенням, рельєфом, сприятливим кліматом та багатством природних, історичних, культурних і рекреаційних ресурсів.

Туризм може стати одним із пріоритетних напрямків розвитку в області, аби забезпечити збалансований розвиток території.

З метою оптимізації сучасного стану туристичної інфраструктури досліджуваного району пропонуємо вжити ряд першочергових заходів [18]:

- Удосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності, аби створити чіткі рамки для функціонування туристичних підприємств, забезпечити правовий порядок, захистити права споживачів та буде стимулювати прихід інвестицій у розвиток НПП.
- Встановлення туристично-інформаційних дорожніх знаків, що інформують про розташування об'єктів туристичного показу, інформаційних знаків до баз відпочинку, садиб сільського туризму та закладів ресторанного господарства українською та англійською мовами. Покращена навігація дасть змогу краще розуміти туристичні можливості та послуги, які розташовані на території.
- Удосконалення існуючих та розробка нових туристичних маршрутів. Створення нових туристичних продуктів дозволяє залучити нову цільову аудиторію для дозвілля та рекреації в межах Шацького НПП.
- Збільшення обсягів залучення інвестицій у розвиток інфраструктури галузі, пошук альтернативних джерел фінансування. Співпраця з іноземними партнерами дозволяє розширювати туристичні можливості національних парків, включаючи розвиток екскурсійних програм, вивчення та освіти про природу. Також це забезпечить стабільний розвиток на майбутні роки та в часи криз.
- Побудова нових об'єктів інфраструктури за європейськими стандартами та реконструкція вже існуючих.
- Забезпечення інформаційного супроводу галузі на даній території шляхом покращення рекламних проєктів.
- Забезпечення персоналу парку кваліфікованими спеціалістами туристичного менеджменту, екскурсійної діяльності та готельно-ресторанного господарства. Кваліфіковані туристичні менеджери

здатні ефективно управляти туристичними організаціями і підприємствами, враховуючи сучасні тренди та вимоги ринку. Вони сприяють плануванню, організації та розвитку туристичної інфраструктури, а також підвищують конкурентоспроможність парку на державному та міжнародному рівнях.

- Робота над розвитком зимових видів туризму на території НПП, аби туристи приїжджали і в цей період року.
- Розробка та реалізація мережі нових туристичних маршрутів, які б забезпечували деконцентрацію туристичного потоку в межах області. На локації варто додати QR-кодування інформації про унікальні об'єкти на маршруті НПП.
- Сприяння розвитку малого бізнесу у сфері організації відпочинку в селах, шляхом нормативно-правового регулювання, рекламно-інформаційної та організаційної підтримки з боку виконавчого органу. Створення умов для максимальної мотивації всього населення регіону до участі у розвитку сільського туризму як вигідного напрямку туристичної діяльності.
- Просування потенціалу активного туризму і пригодницьких подорожей через комплексну рекламну кампанію, яка змогла б охопити туристичні та розважальні ресурси, а також найкращі пропозиції туристичних компаній.
- Формування позитивного іміджу на внутрішньому і міжнародному ринку туристичних послуг, спрямованого на активний та екологічний туризм.

3.3. Впровадження кращих практик з урахуванням світового досвіду та національних особливостей.

Туристична привабливість національних парків за кордоном базується на різноманітних стратегіях, спрямованих на привернення уваги та залучення відвідувачів.

Останнім часом закордонні практики в сфері туризму виявляються досить змінною, що є виправданим у зв'язку з нестабільністю на ринку, зміною форм і методів співпраці з цільовою аудиторією, а також змінами в їх вподобаннях та пріоритетах. Також важливою є активізація залучення споживачів до туристичних маршрутів та адаптація до різкого зниження покупцельної спроможності значної частини населення.

Основні аспекти міжнародного досвіду в цій сфері включають:

- Стале використання природних ресурсів. Використання природних рекреаційних ресурсів у спосіб, що не призводить до їх вичерпання або знищення.
- Збереження біорізноманіття і природних ландшафтів.
- Екологічна освіта і свідоме споживання, а саме проведення програм екологічної освіти серед туристів та місцевого населення для підвищення свідомості щодо природних ресурсів і необхідності їх охорони.

Україні варто впроваджувати закордонні практики розвитку туризму на природоохоронних територіях з метою покращення управління природними ресурсами, збереження біорізноманіття та залучення інвестицій у розвиток інфраструктури.

Впровадження кращих міжнародних практик розвитку туризму на природоохоронних територіях, зокрема у Шацькому національному природному парку, включає в себе ряд стратегій та ініціатив, спрямованих на збалансоване поєднання розвитку туризму з охороною природи.

Один із прикладів такої практики — це впровадження принципів сталого туризму. Сталий туризм враховує потреби сьогодення, не погіршуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Для розвитку національних парків за кордоном активно залучають місцеве населення до участі у розвитку туристичної інфраструктури та збереження природи.

У національних парках Коста-Ріки залучення місцевого населення до управління та збереження природи відбувається через різноманітні екотуристичні ініціативи.

Уряд Коста-Ріки спільно з місцевими громадами та неприбутковими організаціями розробляє екотуристичні проекти, які спрямовані на залучення місцевих жителів до управління туристичною інфраструктурою та догляду за природними ресурсами. Ці проекти часто включають у себе розвиток екологічних маршрутів, будівництво еко-готелів, створення екопоселень тощо. Додатково місцеві жителі можуть брати участь у спеціалізованих навчальних програмах з екології, які організовані в рамках національних парків. Ці програми надають знання з екологічного управління та використання природних ресурсів, що сприяє кращому збереженню біорізноманіття та сталому розвитку.

Важливою частиною еко-туристичних проектів Коста-Ріки є спільне управління природними ресурсами між місцевими жителями, органами місцевого самоврядування та організаціями з охорони природи. Це дозволяє забезпечити ефективне використання ресурсів і мінімізувати негативний вплив людської діяльності на природу.

Важливим аспектом є підвищення обізнаності інших зацікавлених сторін, таких як місцеві жителі, місцеві влади та туристичні оператори, щодо важливості збереження природи та сталого розвитку туризму. Прикладом може бути музей національного парку Гунсрюк в Німеччині.

Інтерактивний та сучасний музей розповідає про історію створення парку, про появи флори та фауни в регіоні, особливості проживання птахів та звірів, які живуть в парку, про те як і яка людська діяльність може зашкодити природі. Створення подібного музею в Шацькому НПП змогло би зацікавити туристів, а також сприяти їхньому освітньому вихованню.

Впровадження закордонних практик в Шацькому національному природному парку може допомогти залучити місцевих мешканців до активної участі у збереженні та розвитку парку. Це сприятиме створенню сталого туристичного напрямку, збалансованому використанню природних ресурсів та збереженню незайманих екосистем.

Висновки до Розділу 3

Національні парки виконують компромісну роль між збереженням природи і задоволенням потреб туристів у відпочинку. Завдяки створенню національних парків досягається баланс між рекреаційним використанням та збереженням біорізноманіття. Розвиток інфраструктури, включаючи туристичні маршрути, кемпінги та інші зручності, сприяє привабливості цих територій для відвідувачів. Важливим є також впровадження міжнародних стандартів у управління та планування екотуризму, що сприяє його сталому розвитку і відповідальному використанню природних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Зростання населення та урбанізація на Землі призводять до збільшення тиску на природні екосистеми, що підкреслює важливість природоохоронних територій у збереженні біорізноманіття та культурних цінностей кожної країни.

Природоохоронна територія — географічно виділена ділянка землі, на якій здійснюється регулювання та використання природних ресурсів для досягнення конкретних природоохоронних цілей.

Природоохоронні території є важливим елементом збереження біорізноманіття та екосистем планети. Вони включають національні парки, заповідники та інші форми захисту природи, що мають велике значення для збереження природних ресурсів та підтримки екологічно збалансованого розвитку. Частина з них можуть бути використані для рекреації, а саме для впровадження екотуризму на цих територіях, але з певними обмеженнями антропогенної діяльності.

В Україні сумарно нараховується 11 основних категорій природоохоронних територій і об'єктів загальнодержавного та місцевого значення. З них найбільша частка належить заказникам, пам'яткам природи та заповідним урочищам.

Національні парки, заповідники та інші природоохоронні зони — основа для розвитку туристично-рекреаційної та освітньої діяльності, для збереження місцевого біорізноманіття.

Таким чином, екотуризм і рекреаційна діяльність на природно-заповідних територіях є важливими для збереження природних ресурсів, підтримки біорізноманіття та розвитку місцевих громад. Посилення інфраструктури та впровадження найкращих практик управління допомагають збалансувати потреби туристів і вимоги природоохоронних цілей.

Шацький національний природний парк був заснований одним з перших за часів незалежності України. Територія парку розділена на функціональні зони: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона господарської діяльності та зона стаціонарної рекреації. НПП має добре розвинену мережу автомобільних доріг, безліч доступних варіантів закладів харчування та проживання, екскурсійні програми, промарковані екостежки та маршрути.

Шацький національний природний парк має туристично-рекреаційний потенціал, завдяки своїм унікальним ландшафтам, біоресурсам і численним озерам. Тому ця зона є однією з найперспективніших для екотуризму в західній Україні. Зростаючий інтерес до природоохоронних територій вздовж східних кордонів Євросоюзу стимулює розвиток цього напрямку в Європі.

Серед основних проблем Шацького національного природного парку можна виділити недостатню фінансову підтримку, недостатнє управління туристичними потоками, а також забруднення водою.

Перспективи парку включають розвиток інфраструктури відповідно до принципів сталого розвитку, впровадження сучасних технологій для моніторингу стану природних ресурсів, активну співпрацю з місцевими громадами та підвищення привабливості парку для міжнародного туризму, створення безбар'єрних та інклюзивних умов для маломобільних груп населення.

Міжнародний досвід показує, показує важливість стратегії сталого управління, залучення місцевих громад до туристичної діяльності та використання сучасних інформаційних технологій для популяризації екотуризму. Для України корисними практиками можуть бути впровадження екологічно відповідального управління туристичними потоками, розвиток екологічної освіти та підвищення рівня обслуговування

туристів через покращення інфраструктури та підготовку кваліфікованих кадрів.

Подальшим напрямом досліджень є вивчення й аналіз світового досвіду управління природоохоронними територіями та формування прикладних порад та практик щодо впровадження позитивних механізмів управління в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бушелл Р. і МакКул С. (2007). Туризм як інструмент для збереження та підтримки охоронюваних територій: визначення порядку денного. У: Бушелл Р. і Іглс П.Дж. (ред.) Переваги за межами кордонів: Туризм і охоронювані території. Воллінгфорд: CABI Press, с. 12–26.
2. Ваткінсон, Р. (2000). Взаємовідносини між менеджерами природоохоронних територій та операторами: нелегальний роман? Конференція Екотуризму Австралійської Асоціації, 2000.
3. Визначення національного парку та їх види. Національний парк. ІКРТЗ:веб-сайт. URL: <https://ik-ptz.com/literature/opredelenie-nacionalnogo-parka-iih-vidy-nacionalnyi-park.html> (дата звернення: 05.05.2022).
4. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: монографія / О.А. Воробйова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков. – Одеса: ШПРЕЕД НАН України, 2009. – 374 с.
5. Гетьман В.І. Концептуальні питання екотуризму в контексті збереження ландшафтного різноманіття // Рідна природа. – 2001. – № 2. – С. 34-35.
6. Державна служба статистики України. Відвідування об'єктів природно-заповідного фонду з метою відпочинку та рекреації. URL: <https://ukrstat.gov.ua>.
7. Екологічна безпека : підручник / М. О. Клименко та ін. Херсон : Олді-плюс, 2013. 366 с.
8. Екологічна стежка “Лісова пісня”. Шацький національний природний парк : веб-сайт. URL: <http://shpark.com.ua/route/na-horu-hoverla/> (дата звернення: 01.06.2024).

9. Екологічна стежка “Світязянка”. Шацький національний природний парк : веб-сайт. URL: <http://shpark.com.ua/route/svitiazianka/> (дата звернення: 01.06.2024).

10. Закон України «Про Основні засади державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 16, ст.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

11. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» №2456-ХІІ від 16.06.1992р.: Офіційний сайт Верховної Ради України. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

12. Історія розвитку зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://greentour.com.ua/history/>.

13. Мілінчук О.В. Туризм в національних природних парках: проблеми та можливості : зб. матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. [«Сучасні інструменти реалізації практичного менеджменту, маркетингу та логістики: особливості застосування в глобальному конкурентному середовищі»] (м. Житомир, 17–19 грудня 2015 р.) – Житомир : ЖДТУ, 2015. – С. 86–89.

14. Міщенко О. В. Концептуальна модель екотуристичного потенціалу природоохоронної території / О. В. Міщенко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2008. – № 1. – С. 272–278.

15. МСОП. (1978). Категорії, цілі та критерії для охоронюваних територій. Глан, Швейцарія: МСОП.

16. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330.

17. Петлін В. М. Концепції сучасного ландшафтознавства / В. М. Петлін. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 351 с.

18. Правове регулювання заповідної справи в Україні : спец. зібрання законодав. док.) ; упоряд.: Ю.Г. Масікевич, Я.І. Мовчан, П.М. Цицима. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 816 с.

19. Правове регулювання туристичної діяльності [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Г. М. Брусільцева, О. Г. Зима. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 214 с.

20. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Шацького національного природного парку. – К.: 1999. – 129 с.

21. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Шацького національного природного парку / голов. архітектор проекту С. Чумак ; наук. кер. проекту М. О. Осипова. – К. : [б. в.], 2005. – 92 с.

22. Стойко С.М., Яценко П.Т., Жижин М.П. Шацький природний національний парк. – Л.: Каменяр, 1986. – 46 с.

23. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року : веб-сайт. URL: <https://voladm.gov.ua/article/strategiya-rozvitku-volinskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku/> (дата звернення: 02.06.2024).

24. Указ Президента України. (2019). Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>.

25. Черчик Л. М. Рекреаційні ресурси : теорія та методологія : навч. посіб. / Л. М. Черчик. – Луцьк : ЛНТУ, 2009. – С. 14–24.

26. Чиж О.П. Висотні рівні та унікальність Лісостепових Полісь // Наук. зап. ТДПУ. Серія: Географія. – Тернопіль, 2016. – №2. – С. 73-77.

27. Шацький національний природний парк. Наукові дослідження 1983-1994 рр. Світязь. 1983. – 220 с.

28. Яценко П. Т. До історії становлення Шацького національного природного парку / П. Т. Яценко // Шацький національний природний парк : наукові дослідження 1994–2004 рр. : матеріали наук.- практич. конф., присвяч. 20-річчю створення Шацьк. нац. природ. парку (с. Світязь, 17–19 трав. 2004 р.). – Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. – С. 7–10.

29. Eagles, P.F.J. (1999). Міжнародні тенденції у туризмі в парках та екотуризмі. Фоновий документ для робочого мітингу з медитеранських заповідних територій: стан, відповідність, управління та потреби в навчанні, Cilento, Італія.